

УДК 338.48:331.5

Балджи Марина

**ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗАПОВІДНОГО ТУРИЗМУ В
ОДЕСЬКОМУ РЕГІОНІ**

В статті подані положення розвитку заповідного туризму, обґрунтовано його можливості та існуючі ресурси. Виявлені найбільш перспективні заповідні території для розвитку внутрішнього та зовнішнього туризму. Доведені принципи розвитку заповідного туризму на території Одеської області та визначені основні напрямки його функціонування. За допомогою підходів визначення дефініцій різних видів туризму доведена необхідність виділення окремого виду – заповідного туризму, в основу якого лягли об'єкт відвідування та мета туристичного маршруту. Аналіз існуючих об'єктів природно-заповідного фонду в Одеській області довів необхідність активізації дій в напрямку розвитку малого і середнього бізнесу в сфері запровадження заповідного туризму; визначив основні шляхи функціонування відповідних підприємств. В залежності від існуючих об'єктів природно-заповідного фонду Одещини виявлені напрямки реалізації різних напрямлень заповідного туризму та обґрунтовані їх перспективні можливості. Запропоновані шляхи регулювання розвитку заповідного туризму в Одеському регіоні з урахуванням місцевих особливостей ведення господарювання, що мають бути пов'язані з наявністю ресурсної бази, відповідним фінансовим забезпеченням і посиленням контролюючих та організаційних функцій виконавчої влади.

Ключові слова: заповідний туризм, ресурси, регулювання, Одеський регіон, види туристичної діяльності, район, внутрішній та зовнішній ринок.

Балджи Марина

**ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЗАПОВЕДНОГО ТУРИЗМА В
ОДЕССКОМ РЕГИОНЕ**

В статье представлены положения развития заповедного туризма, обоснованы его возможности и существующие ресурсы.

Выявлены наиболее перспективные заповедные территории для развития внутреннего и внешнего туризма. Доказанные принципы развития заповедного туризма на территории Одесской области и определены основные направления его функционирования. С помощью подходов определения дефиниций различных видов туризма, доказана необходимость выделения отдельного вида – заповедного туризма, в основу которого легли объект посещения и цель туристического маршрута. Анализ существующих объектов природно-заповедного фонда в Одесской области доказал необходимость активизации действий в направлении развития малого и среднего бизнеса в сфере внедрения заповедного туризма; определил основные пути функционирования соответствующих предприятий. В зависимости от существующих объектов природно-заповедного фонда области обнаружены направления реализации различных направлений заповедного туризма и обоснованы их перспективные возможности. Предложены пути регулирования развития заповедного туризма в Одесском регионе с учетом местных особенностей ведения хозяйства, которые должны быть связаны с наличием ресурсной базы, соответствующим финансовым обеспечением и усилением контролирующих и организационных функций исполнительной власти.

Ключевые слова: заповедный туризм, ресурсы, регулирование, Одесский регион, виды туристической деятельности, район, внутренний и внешний рынок.

Baldghi Marina

PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF TOURISM IN PROTECTED ODESSA REGION

The article presents the position of reserve tourism, justified its capabilities and existing resources. The most promising protected areas for the development of internal and external tourism. Proven principles for the development of tourism in the protected territory of the Odessa region and the main directions of its operation. With the help of approaches determine the definitions of different types of tourism, it proved the need for a separate species - reserve tourism, which is based on the object and purpose of the visit of the tourist route. An analysis of existing objects of nature reserve fund in the Odessa region demonstrated the need for intensified

action towards the development of small and medium enterprises in the introduction of reserve tourism; The main ways of functioning of the respective companies. Depending on the existing objects of nature reserve fund of the region discovered the implementation of various areas of tourism and protected areas of the validity of their long-term opportunities. The ways of regulation of development of tourism in the reserve Odessa region, taking into account local conditions of farming, which should be related to the presence of the resource base, the provision of adequate financial and organizational strengthening of the supervisory and executive functions.

Keywords: tourism reserve, resources, regulation, Odessa region, tourism activities, the area, the internal and external market.

Постановка проблеми в загальному вигляді полягає в необхідності дослідження питання розвитку заповідного туризму, що обумовлено ситуацією у функціонуванні заповідних територій. В першу чергу – це подорож з метою відпочинку та знайомства з новими регіонами та об'єктами і усвідомлення особистості як складової частини природної екосистеми, що дозволяє відновлювати здоров'я та трудовий потенціал. По-друге, можливість забезпечити рівновагу між комерційною життєдіяльністю індустрії туризму та екологічною безпекою й, як результат, приносити прибуток, що надасть змогу не тільки розвивати туристичну індустрію, а й впроваджувати необхідні заходи щодо покращення стану заповідників. Для заповідного туризму характерно не тільки спілкування з природою, а й можливість отримати фінансові інвестиції з боку організаторів та одержання прибутку. Уміння обмежувати свої потреби в розумних межах, не порушувати природний стан, а також впроваджувати ефективні заходи, що націлені на охорону природного середовища – це головні атрибути розвитку такого виду туризму. Але на жаль, не завжди використовується еколого-економічний підхід до вивчення даної проблеми. Тому виникає потреба організувати діяльність таким чином, щоб не завдати шкоди природному середовищу і отримати бажаний результат. Організатори туристичної діяльності частіше схиляються лише до фінансової частини питання. Отім, потрібно мати на увазі двояку природу заповідного туризму, враховуючи не тільки економічне, а й екологічне поняття, оскільки потребує розрахунку

припустимих навантажень на природне середовище і шляхів подолання об'єктивних лімітів освоєння існуючого ресурсного потенціалу.

Виходячи з вищевказаного, **зв'язок обраної проблеми із найважливішими науковими та практичними завданнями** полягає у формуванні й ефективному функціонуванні всіх важелів заповідного туризму на базі існуючого реформування в економіці країни. Ефективна структурна перебудова національної економіки через децентралізацію органів влади надає перспективи розвитку інноваційних напрямків розвитку в бізнесі, обумовлює відмову від практики бюджетних обмежень й дали б змогу підвищувати якість обслуговування в туристичній сфері, можливість забезпечення робочими місцями у далекій від міст місцевості та достатню заробітну плату. Ці заходи у поєднанні з розвитком малого та середнього бізнесу сприяли б налагодженню міжрегіональних та міжнародних зв'язків, розвитку сільських територій, збільшенню працевлаштування на новостворених робочих місцях зі стабільною виплатою заробітної плати, можливістю проведення наукових досліджень та охорони довкілля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До питань теоретичного і практичного вирішення проблеми звертались такі вітчизняні науковці: В. Герасименко, О.Гудзь, В.Іванова В.Кифяк, Г. Скляр та інші. Питання впровадження заповідного туризму у більший чи меншій мірі в своїх наукових працях розглядали: О.Геник, О.Коваленко, О.Хромов, Г. Шевченко. Науковці більш висвітлювати напрямки реалізації існування природно-заповідного фонду з метою його збереження та винайдення для цього нових шляхів фінансування.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проте ряд питань, пов'язаних саме з заповідним туризмом, як одним з видів туризму, особливо у методологічному плані, залишаються недостатньо дослідженими. Це стосується, насамперед, проблеми розгалуження межі між «екологічним», «зеленим» та «заповідним» туризмом; виявлення умов і потенціалу розвитку останнього; висвітлення принципів його функціонування, спрямованого на багатофункціональне спрямування. Фахівці пропонують активні напрямки подолання існуючих питань шляхом впровадження

зазначеного виду туризму на окремих територіях і в цьому є сенс, адже унікальність регіонів змушує висувати окремі вимоги для тих чи інших об'єктів. Але виникає потреба у формуванні загальних підходів при впровадженні заповідного туризму, що обумовить збереження об'єктів, що охороняються на довгі роки.

Формування **цілей статті** обумовлені з вищевказаними невирішеними проблемами і полягають у визначенні особливостей впровадження заповідного туризму й висвітлення цих питань на прикладі Одеської області для виявлення конкретних перспектив розвитку цього виду туризму.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Останнім часом загальній темі туризму приділяється досить значна увага. Це пов'язано з необхідністю якісного відпочинку населення, здобуття ним нових вражень, отримання знань про унікальність рідної країни та посилення патріотичного виховання серед різних верств населення. При цьому, серед різних видів туризму активізуються екологічно спрямовані напрямки. Суб'єктам туристичної діяльності надається сприяння у створенні нових туристично-екскурсійних маршрутів та популяризації перспективних видів туризму. До них належать: культурно-пізнавальний, етнографічний і сільський, лікувально-оздоровчий і пляжний, морський і річковий круїзний та яхтинг, екологічний, зелений, подієвий, заповідний тощо.

Збереження природного різноманіття України розглядається як природна основа сталого розвитку держави, і туризм, що відповідає цим напрямкам, може стати моделлю збалансованого використання природних рекреаційних ресурсів. Це підтверджується низкою законів, прийнятих в Україні. Закон «Про природно-заповідний фонд України» із змінами, створив законодавчу базу щодо виявлення та використання територій, які охороняються. Він вказує на те, що на землях природоохоронного та історико-культурного призначення забороняється будь-яка діяльність, що негативно впливає на стан природних та історико-культурних комплексів та об'єктів чи перешкоджає їх використанню за цільовим призначенням. У ст. 9 Закону зазначено, що об'єкти природо-заповідного фонду можуть використовуватись в оздоровчих і рекреаційних цілях. Досить вагому роль у формуванні туризму як галузі зіграв Закон України «Про

туризм» (із змінами), який визначив загальні засади реалізації державної політики України в галузі туризму, створив правову базу «для становлення туризму як високорентабельної галузі економіки та важливого засобу культурного розвитку громадян, забезпечення зайнятості населення, збільшення валютних надходжень, захист законних прав та інтересів туристів і суб'єктів туристичної діяльності, визначення їх обов'язків і відповідальності».

Проблеми розвитку туризму екологічного спрямування є досить актуальними для унікальних заповідних об'єктів, що мають надзвичайні природні родзинки, ландшафтні куточки і можуть активно використовуватись в туризмі. Часто мешканці прилеглих до таких об'єктів територій існують тільки завдяки прибутковим надходженням від туризму.

З метою організації і впорядкування рекреаційної діяльності в установах природно-заповідного фонду прийнята постанова Кабінету Міністрів від 28.12.2000 р. № 1913 «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися бюджетними установами природно-заповідного фонду». Головною метою постанови є впровадження ефективного механізму фінансово-економічного регулювання і стимулювання екологічного туризму, а також – покращення фінансового стану установ природно-заповідного фонду та розвиток їх інфраструктури.

Доречним є визначення заповідного туризму, як одного із напрямків екологічного. Колом інтересів таких туристів є довкілля, його спостереження і у тому числі й охорона саме на заповідних природних територіях. Часто під поняттям заповідний туризм (чи екотуризм) розуміють різні види туризму, поєднують з «зеленим» чи «сільським». На нашу думку це є недоречним. Частіше за все заповідний туризм полягає у туристичній діяльності на території природно-заповідного фонду, як то біосферні заповідники, національні природні та ландшафтні парки тощо. На обраних територіях повинні існувати певні умови для тривалого або короткочасного відпочинку, подані можливості для ознайомлення з рослинним і тваринним світом місцевості, проведення екскурсій екологічного спрямування. Зелений туризм – це, як правило, певний вид туристичної діяльності на території природного ландшафту, який має елементи благоустрою. Якщо заповідний туризм спрямований на екологічну освіту, науково-

пізнавальну зацікавленість, то зелений туризм – більш «приземлений», спрямований на короткотривалий відпочинок з рекреаційною і оздоровчою метою: відпочинок на пляжі, пікнік, збір ягід і грибів тощо. Об'єктами зеленого туризму можуть бути всі природні і штучні лісонасадження, береги водних об'єктів, ботанічні сади та інші природно-ландшафтні комплекси. Сільський туризм спрямований, головним чином, на ознайомлення з культурною спадщиною території, її національними особливостями. Сільський туризм тісно перетинається з екологічним і може бути поєднаний, якщо на достатньо близької території знаходиться населений пункт з унікальними національними особливостями, то вірогідно проведення сільського екологічного туризму. Але поєднувати його з заповідним туризмом недоречно.

Головним для популяризації заповідного туризму є те, що він поєднує туризм і охорону довкілля, забезпечуючи таким чином, економічні стимули охорони природи. Корисним є також підвищення суспільної свідомості та посилення розуміння взаємозв'язків між навколишнім середовищем і широким спектром екологічних, наукових й культурних перспектив для суспільства. Організація і розвиток заповідного туризму являє унікальну можливість трансформації антропоцентричного світогляду до біоцентричного, бо під час екологічних подорожей можливо пізнати світ живих організмів й відчути себе часткою величезного світу.

Заповідний туризм ґрунтується на використанні природного середовища і приділяє основну увагу біологічним та фізичним характеристикам. В зв'язку з цим охорона територій і менеджмент природних ресурсів набувають величезну важливість для планування, розвитку та управління цим видом туризму. Більшість заповідних об'єктів мають велике національне і світове значення, тому в таких умовах має бути відповідний режим відвідування.

Менеджмент заповідного туризму здійснюється таким чином, щоб уникнути або мінімізувати збитки та забезпечити вигідність такої діяльності для місцевого населення й навколишнього середовища. Розвиток заповідного туризму потребує активної участі туристів та організаторів туристичної діяльності у справі охорони природи. Наприклад, туристи можуть брати участь у науковому моніторингу або у проектах щодо відбудови певної екосистеми. Планування такого

туризму засновано на розумінні існуючих стримуючих факторів. Якщо перебільшити стабільність регіону та його здатність протистояти негативному впливу, можуть відбуватися зміни у структурі екосистеми, а це призведе до втрати привабливих економічних можливостей.

Заповідний туризм має величезне виховне значення. Він приваблює людей, які прагнуть розширити свої знання і розуміння природи. Екологічне виховання може впливати на поведінку відвідувачів, місцевих жителів та всієї туристичної індустрії. Воно може сприяти сталому розвитку туризму на природних територіях. Екологічне виховання допомагає туристам усвідомити природні та культурні цінності власної країни, необхідність менеджменту ресурсів, складність природного середовища та взаємозв'язок його елементів, що впливатиме на формування гордості за власну країну і формує патріотизм.

Різноманітність заповідного туризму може здійснюватись шляхом активного співробітництва з природно-заповідними установами, оскільки вони є одним із видів використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду при умові дотримання природоохоронного режиму з використанням їх в оздоровчих та інших рекреаційних цілях. Природно-заповідні території розглядаються як певний екологічний каркас, який є умовою збереження та відновлення природних компонентів. Матеріальною основою такого співробітництва може стати економічний механізм раціонального та екологічно збалансованого використання природного та історико-культурного ресурсного потенціалу природно-заповідного фонду.

Природні рекреаційно-туристичні ресурси заповідників мають специфічну особливість – вони за характером споживання максимально приближені до історико-культурних ресурсів. Тому їх рекреаційна туристична оцінка визначається за наступними критеріями:

- насиченість території цінними природними об'єктами;
- наукова цінність та територіальний ранг значимості (місцевий, державний, міжнародний);
- естетичність ландшафтів,
- ступінь збереження природних систем, пам'яток.

Деякі об'єкти показу не мають візуальної цінності, тому

процес їх взаємодії із споживачем вимагає кількох проміжних етапів: наукового дослідження, надання їм інформаційної ваги, доведення цієї інформації до споживача.

Згідно з Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2015 р., Одещина належить до тих областей України, де пріоритетним напрямком розвитку на державному рівні визначено розвій рекреаційно-туристичної сфери. Одеська область має високий рекреаційний природно-ресурсний потенціал.

Природно-заповідний фонд Одеської області включає природні комплекси й об'єкти, що мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природного різноманіття ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу, забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища. До таких об'єктів належать: 1 біосферний заповідник, 2 національні природні парки, 2 регіональні ландшафтні парки, 38 заказників, 61 пам'ятка природи, 4 заповідних урочища, 21 пам'ятка садово-паркового мистецтва. Різноманіття існуючих природоохоронних територій не дозволяє створити єдину концепцію розвитку туристичного руху. Передбачається, що для кожної природоохоронної території буде розроблена концепція її функціонування і наявність відповідних туристичних зон. Ці вказівки повинні враховувати той факт, що створення заповідної території формує нові умови, які приваблюють туристів, а основні завдання з охорони природи можуть і повинні визначити домінуючий вид туризму. Туристичні зони, як правило, визначені в окремих межах природоохоронних територій, поза ділянками особливого режиму охорони. На визначених територіях туристичних зон буде сконцентрована туристична інфраструктура, що сприяє розвитку в природоохоронних територіях різних форм туризму без суперечок із завданнями охорони природи. Окремі функціональні території і туристичні зони повинні бути пов'язані системою лінійних елементів – відповідно визначених туристичних маршрутів. В межах окремих природоохоронних територій можуть бути туристичні маршрути і траси для пішоходів, велосипедистів, водників, лижників, мотоциклістів і т.п., в залежності від виду природного об'єкту і поставленої мети туристичного відпочинку.

Переваги розвитку заповідного туризму в Одеській області полягають у мінімізації негативного впливу туристів на природні екосистеми; гармонію відношень між людиною і природним середовищем, завдяки формуванню екологічної свідомості, підвищенню екологічної культури і духовності; отримання постійного джерела фінансових надходжень до бюджету районів та громад; гарантія довготривалого збереження природних і культурних ресурсів, що дасть змогу займатися туристичною діяльністю наступним поколінням.

Загальна характеристика природоохоронних територій вказує на їх значне різноманіття. Тому на території області є досить реальними такі цільові програми заповідного туризму, як: пригодницький туризм (подібно до «школи виживання», «острова самотності»); спортивний (пішохідний, вело- і автотуризм, водний, кінний, повітряний тощо); науково-дослідницький (спостереження за біоекосистемами, флористичним і фауністичним життям в екосистемах тощо), історичний (ознайомлення з пам'ятками природи і історії, пам'ятниками садово-паркового мистецтва).

Незважаючи на об'єктивні передумови, заповідний туризм, сьогодні в області не відіграє належної ролі в господарській діяльності, хоча природний потенціал для цього є досить значним. Недостатньо розвинута туристична інфраструктура та реклама, низька якість сервісу, відсутність маркетингових стратегій зумовлюють низьку привабливість турів.

Заповідний туризм на рекреаційних територіях природно-заповідного фонду передбачає мінімізацію негативного впливу туристів на природне середовище (із цього положення невідворотно випливає загальновідомий постулат про те, що рекреаційна цінність природних ландшафтів прямо пропорційна їх збереженню); гармонійне поєднання людини, природного середовища та рекреаційної інфраструктури; науково-пізнавальне освоєння природного (біотичного, ландшафтного, пейзажного) різноманіття та гуманістичного ресурсного потенціалу рекреаційних територій; соціальну сумісність (злагоду) з менталітетом, звичками й традиціями місцевого населення та органами самоврядування; економічні вигоди й переваги в регіональному розвитку природних територій; гарантію довгострокового збереження природних та історико-культурних

ресурсів природних ландшафтів. При чому, загальнооздоровчий відпочинок не може бути самоціллю туристів. Основне у справі заповідного туризму полягає у високодуховному спілкуванні з природою, що сприятиме не тільки фізичному наповненню здоров'ям, а й інтелектуальному збагаченню особистості.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Україна бере участь у міжнародному співробітництві в галузі охорони і використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду на основі багатосторонніх міжнародних угод. З цією метою розробляються і реалізуються міжнародні наукові та науково-технічні програми, забезпечується обмін одержаною науковою інформацією, створюються на суміжних територіях заповідники, національні природні парки та інші об'єкти природно-заповідного фонду, організується спільна підготовка науковців і фахівців, еколого-виховна та видавнича діяльність. Розвиток наукових та організаційних засад заповідної справи в Україні значною мірою зумовлюється денатуралізацією природних екологічних систем, яка дедалі посилюється у глобальному та регіональному масштабі. В зв'язку з цим особливого значення набувають підтримання природного ходу основних екологічних процесів, збереження унікальних та типових екологічних систем і всього різноманіття генетичних ресурсів біосфери, які нині перебувають під загрозою знищення через надмірну експлуатацію природних ресурсів та деструкцію ландшафтів. Світове співтовариство вже вирішує проблему гармонізації взаємодії з природою. Україна, на долю якої припадає значна частина порушених екосистем, має відігравати в процесі її відновлення досить значну роль. Консолідація зусиль усього суспільства, держави, підприємницьких структур для вирішення проблем гармонізації взаємозв'язків з природою і розвитку біобізнесу повинна внести новий імпульс у процес відродження України в ім'я добробуту майбутніх поколінь і це стає можливим за допомогою розвитку заповідного туризму.

Література

1. Регіональний вимір рекреаційно-туристичної діяльності: монографія / за ред. В.Ф.Семенова. – Одеса: вид-во “Optimum”, 2008. – 201 с.

2. Туристичний сайт Одеської області. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.touregion.od.ua/?category=17>.

3. Головне управління статистики в Одеській області. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.od.ukrstat.gov.ua/>

1. Regional`ny`j vy`mir rekreacijno-tury`sty`chnoyi diyal`nosti: monografiya / za red. V.F.Semenova. – Odesa: vy`d-vo “Optimum”, 2008. – 201 s.

2. Tury`sty`chny`j sajt Odes`koyi oblasti. Elektronny`j resurs. – Rezhy`m dostupu: <http://www.touregion.od.ua/?category=17>.

3. Golovne upravlinnya staty`sty`ky` v Odes`kij oblasti. Elektronny`j resurs. – Rezhy`m dostupu: <http://www.od.ukrstat.gov.ua/>

***Рецензент:** Ковальов А.І., д.е.н., професор, проректор з наукової роботи Одеського національного економічного університету.*

16.09.2015